

Svunna tider – minnen från Ultuna under 1900-talet.

Maria Secher

På balkongen på nya stället 1940, utsikt över Ultunafälten och Dag Hammarskjölds väg.

ULTUNA FRÅN BÖRJAN.

Min berättelse från Ultuna sträcker sig från mitten av 1800-talet och lägger tyngdpunkten på mina minnen från min barndom på 1930- och 1940-talen och till nuvarande tid, nästan 100 år. Under den tiden har Ultuna förändrats från ett klassindelad och självförsörjande undervisningssamhälle till ett statsunderstött modernt universitet införlivat i Uppsalas akademiska sfär. Jag skall försöka skildra några detaljer i det livet, som var då, det, sett ur en av familjernas synvinkel, och med anknytning till Ultuna damklubbs historia.

MIN FAMILJ PÅ MORS SIDA.

Ultuna damklubb bildades för 80 år sedan (1937) som en trevlig förening för fruarna till de män, som redan tidigare bildat sällskapet A & A, Amicitia & Agrikultura. Min mor och mina mostrar var båda med i föreningen. I dag den 29 september, när Ultuna damklubb har sin 80 års fest, är det förresten min mors födelsedag. Hon skulle bli 114 år om hon levt. Denna berättelse, som nu följer, är en utökad berättelse med mer information än den från 80 års festen.

Flickorna Åderman 1912, Ellen född 1902, Märta född 1908, Ann-Mari född 1903.

På födelsedagarna var det alltid litet festligt. Kafferep med extra gott kaffebröd, kanske något från Landings konditori eller Günterska: mandelkakor och efteråt några skruvade karameller i pastellfärger till vichyvatten och vindruvor. Och ett härligt sorl fyllde luften.

Min mor, Ann Mari Torssell, föddes 1903, i östra flygeln till lantbruksinstitutets huvudbyggnad. Där föddes också min bror Bengt 1925 och jag Maria 1928. Hit hade tidigare (1898) min morfar, veterinär vid Lantbruksinstitutet, Karl Wilhelm Åderman med hustru, flyttat in. Han blev sedermera professor i husdjurslära vid institutet, och senare vid Lantbrukshögskolan. Familjen med fem barn flyttade sedan 1912 upp till en av de tre röda villorna vid åsen. Huset kom av studenthumorn att benämnas Fyllan, kanske beroende på min morfars sinne för kalas och festligheter. Huset söder därom kom att kallas Villan och beboddes av växtodlingsprofessorn

Hugo Osvald med tyskfödda hustru Agnes. I det nordligaste huset, Torkan, bodde professorn i husdjursgenetik, Ivar Johansson. Tidigare hade professor Ullberg bott där.

Tre generationer: Karl-W. Åderman (1873-1937), Ann-Mari Torssell född Åderman (1903-1996) och Bengt Torssell (1925-).

MIN FAMILJ PÅ FARS SIDA.

Den första av min släkt som kom till Ultuna var min farfar, Bengt Samuel Torssell, som med början 1876 utbildade sig till agronom vid det på 1840-talet inrättade Ultuna Lantbruksinstitut. Han blev senare rektor på Vassbo lantbruksskola. Och min far, Robert Torssell, kom 1918 till Ultuna som föreståndare för växtförädlingen vid Sveriges Utsädesförenings filial. Han flyttade då in i den tidigare nämnda östra flygeln. Han blev ofta bjuden på middag hos familjen Åderman. Medbjudna var då också ofta professor Herman Hofman Bang och assistenten Helge Löfvenmark. Han kallades allmänt My för att han var så kortväxt. Hofman Bang bodde i den vackra vita villan i backen upp mot Smedsplan.

Lantbruksinstitutet "Kåken" från 1800-talet.

Röda villan, "Fyllan", från 1912.

Hos Ådermans bjöds ofta på smörgåsbord. Det var då sill och potatis, omelett med svampstuvning, köttbullar och rökta nejonögon, som var små ål-liknande fiskar (rundmunnar) köpta i Hellbergs viltaffär i S:t Eriks gränd. Där hängde hare, fasan och tjäder utanför butiken.

I min morfars Karl Wilhelm Ådermans hem fanns vid den tiden tre döttrar, varav Ann-Mari blev min mor. Hon gifte sig med Robert Torssell 1924 och de flyttade in i den reparerade Östra flygeln och inredde där sitt första hem. Där var naturligtvis bara kallt vatten och ett avlopp i zinkdiskbänken i köket. Och i ett handfat i en garderob. I huset hade vi en kamin och så en kakelugn i vardera tre rummen. Det var tre rum i fil med utsikt mot Fyrisån och Nåntuna. Kök och hörnrum vätte mot gården.

Lilla östra flygeln på stora gården, 1930-tal.

Vår matsal med kakelugn.

Vi hade ett badrum längst ner i stora huset. Där var ett badkar, trätrallor på golvet och för fönstret hade mor satt upp fina tulpangardiner. Dit gick mor, Bengt och jag och badade. När vi var renskurade och fått på de vita nattskjortorna med i rött korsstyggn broderat B resp. M., sprang vi över gården, och så fick vi mosat kokt ägg med lite salt och brutet hårt bröd. Då mådde vi bra.

Robert, Ann-Mari & Bengt Torssell 1927.

Min bror, som föddes 1925, blev sedermera professor vid Institutionen för växtodling vid Lantbruksuniversitetet. Även hans son Magnus har arbetat vid Lantbruksuniversitetets IT-avdelning, vilket gör att fyra generationer Torssell varit knutna till Ultuna. Kanske ett rekord.

MÄNNISKOR OCH BYGGNADER PÅ ULTUNA.

På 1930-talet var det lummigt på Ultuna med slingrande gångar och blomstrande rabatter. I stora huvudbyggnaden med den vackra klockan bodde vid Lantbrukshögskolans början 1932

högskolans första rektor Sven Barthel. Tidigare hade Institutets Rektor Abraham Sjöström, vars fru Elin var syster till min mormor, och också Rektor Herman Simmons bott.

I den västra flygeln bodde städerskan Ida Magnusson i ett rum med vedspis, diskbänk, symaskin, byrå och säng. Hon var barnvakt till Bengt och mig, när Far och Mor skulle gå bort på kvällen. Hon spelade Fia med oss, och när vi lagt oss borstade hon familjens skor. I västra flygeln bodde också städerskan Augusta Sahlström med sonen Olle, senare känd som Trötta Olle i Maskargänget. På övre botten bodde Oskar Svensson och hustru Karin med sonen Georg. Han kom ofta och frågade efter Bengt.

Bengt, Maria & mor Ann-Mari på smedsplan; Bengt och Maria på stallbacken 1930.

I det s.k. Gamla mejeriet (på platsen för Ultunabiblioteket) bodde flera familjer, bl.a. trädgårdsmästaren Erikson med dotter och familjen Nyberg med dotter Ulla, som jag lekte med. Huset hade en stor farstu, där vi bytte bokmärken, spelade kula mm. Senare kom också familjen Myrberg med dottern Mary.

På stallbacken 1930: till vänster Bengt Torssell, till höger Kerstin Sjögren och Maria Torssell.

Mitt emot Gamla mejeriet låg Syltan. Där lagades mat och där var då matsal för studenter. På övervåningen var bostäder för viss personal, bl.a. syltapigor och för vaktmästare Blixt med sonen Tage, kamrat till Bengt.

Lantbrukshögskolan stod färdig 1932 och upplevdes vara stor och skrymmande och skymde Lantbruksinstitutets vackra byggnad. Lantbrukshögskolan hade en kårlokal för studenterna, och på 50-talet inbjöds vid något tillfälle jordbruksminister Per Edvin Sköld. Just vid det tillfället var många studenter inbjudna för att dansa folkdanser så det blev väldigt trångt. Efter det beviljades byggandet av nytt kök med större kårlokaler i anslutning till den gamla Syltan. Där har jag med många andra varit på bal. Då med min då blivande man, Arne Secher. Vi hade också senare 8 augusti 1953 bröllopsfest där efter vigsel i Uppsala Domkyrka.

Ultuna Lantbrukshögskola, "Depris", 1935.

ULTUNA LANTBRUKSSKOLA.

Men hur skulle Lantbrukshögskolans akademiska samhälle klara sig utan Ultuna lantbruksskola och Ultuna Egendom? Egendomen var ett stort lantbruksföretag. Stora åkrar med bördig lerjord samt Kungsängens gård på östra sidan av Fyrisån som ingick. Gården hade stor djurhållning: häststall med ett tiotal par arbetshästar och fölston, stor ladugård med ett hundratal mjölkkor, tjurar samt stallar för får, svin och getter. Därtill kom stort vagnslider, sädesmagasin och en av Upplands längsta loge. På ladugårdsplanen hölls avelspremieringar av hästar och nötkreatur, då särskilt hingstar och tjurar.

Bengt och Maria rider i vall 1938, på hästen till höger sitter Kerstin Sjögren.

Förvaltare för Ultuna Egendom var Einar Sjögren, sedermera känd som ledare för Sveriges Lantbruksförbund. Sjögrens familj bestod av Einar och hustru Greta, mycket kraftfulla auktoriteter, samt fyra barn, Dagmar, Ulla, Lennart och Kerstin, den senare god vän med Bengt. De bodde i gula villan uppe vid Smedsplan. Kerstin ledde lekarna, bl. a, fick vi rida arbetshästarna, stora ardennerhästar, i vall efter arbetsdagens slut. Vi hade också härliga källkpartier nerför den långa logbron. Kerstin blev sedan känd som radiorösten och skribenten Kerstin Gulbrandsen.

Lantbruksskolans huvudbyggnader låg också högt, men mera väster om Smedsplan. Den pampiga huvudbyggnaden är nu vackert gulmålad. Däromkring är nu de nybyggda lokalerna för SLU förlagda.

I lantbruksskolans stora byggnad bodde elever och var lärosalar, kök och matsal. I lärarbostaden strax bredvid bodde läraren Gottfrid Carlsson, gift med Aina. Han blev sedermera rektor för Lantbruksskolan. De hade två söner, Bo och Magnus. Aina hade en liten kortbent hund, som hette Kim och som sprang ner sig i kärret till stor förskräckelse. Övriga lärare var Erik Joneby och befallningsman Rooth. Eleverna utbildades till rättare och befallningsmän. Gårdskontoret låg på Smedsplan, vid dammen (en s.k. ås-grop), där vi åkte skridskor på vintrarna. Skridskor med remmar och som vi lätt tappade. Och så frös vi om fötterna. Kullarna var ett gammalt gravfält i anslutning till åsen, och där plockade vi backsippor på våarna och på vintrarna åkte vi skidor.

För att köpa mjölk på kanna handlade vi polletter i en liten brun papperspåse på gårdskontoret på Smedsplan där Ekblom och Joneby residerade bakom en stor pulpet. Mejeriet där vi köpte mjölken, låg öster om åsen på väg mot Kungsängen. Där var ett slammer av stora mjölkflaskor och vattnet rann på stengolvet, då mejerskan Edit Ekberg tog hand om mjölken. Mejeriet lades så småningom ner, och mjölkhanteringen och försäljningen flyttade till en utbyggnad på ladugården.

Från Lantbruksskolan gick en väg söderut, och längs den låg tre rödmålade arbetarbostäder med 2 familjer i varje. Bl. a. stallförman Pettersson med dotter Birgitta, känd som ung filmskådespelerska. Högst uppe bodde snickare Vallsten med hustru. Fru Vallsten var en pärla för alla familjer på Ultuna, när det skulle hållas kalas. Klädd i svart klänning, litet vitt förkläde och fin tygsnibbb i håret tog hon emot gästerna, passade upp och serverade fint. Till middagarna inbjöds på kort med OSA, dukades med vita linnedukar och servetter, bästa porslinet, äkta silvret och vackra blomsteruppsatser. Man serverade t.ex. tre små smörgåsar, fin stek, stekt kulpotatis, sås, vinbärsgelé, örter och morötter till. Som efterrätt följde glass från Landings med spunnet socker eller hemgjord glass i glassmaskin där man vevade runt smeten med is runtom. Till den kanske hemgjord jordgubbskompott och mandelkaka.

VÅRT HUSHÅLL.

I köket var vedspis, zinkdiskbänk, skafferi och handkammare för torra varor och isskåp. Isskåpet stod på höga fötter och hade ett galler längst ner. På gallret lade man ett stort isblock. Isblocken sågades ur Fyris-åns is och förvarades året runt i isstackar täckta med sågspån. Isen smälte i skåpet med mjölk och annan färskmat, som då hölls kall. Smältvattnet rann ner i ett stort

emaljerat fat. Ishantering och vattentömning var ett tungt jobb, som sköttes av särskilda iskarlar. Det fanns också andra sysslor, som sköttes av särskilt tjänstefolk som intagning av ved till kök och kakelugnar, tömning av aska och skötsel av mulltoan på vinden. Vi hade också jungfru. d.v.s. en flicka till hjälp i hushållet.

Den dagliga mjölken köptes i lös vikt i en fyra liters kanna. Den hälldes i en stor spillkum, så att grädden kunde flyta upp och skummas och användas till vispgrädde.

Men vad hade vi för mat? Varje vecka kom en fiskbil, och av den köpte vi ofta gädda, som kokades i en avlång fiskgryta. Gäddan rensades av Far, och han var noga med att ta tillvara det fina kindköttet. Till den åt vi kokt potatis, smält smör och nyriven pepparrot. Till efterrätt hade vi då ofta nyponsoppa med vispad grädde, skorpor och rostad mandel, Också hovdessert med maränger, choklad och vispgrädde, kunde vi, för att vi skummade av grädden från mjölken, ofta ha.

Andra rätter kunde vara dillkött, kalops och pepparrotskött, Pressylta, köttbullar korv och blodpudding tillverkade vi vid slakt av gris före jul. Vi hade förstås också ärtsoppa med fläsklägg. Ärtorna, de gula torra, hade vi blötlagt under natten och kokat ett par timmar. Pannkaka med lingon eller äppelmos efter. Nyponen till efterrättssoppan var också en del arbete med. Dessa plockade vi, delade, tog ut fröna och torkade. De förvarades i handkammaren. Vid tillagningen blötlades de, kokades mjuka och passerades i köttkvarn, kokades upp, sockrades och avredes med potatismjöl: och blev en nyttig god soppa.

Där Kunskasträdgården nu ligger låg då en grönsaksträdgård. Till sista april kunde vi köpa fina salladshuvuden och rädisor framdrivna i varmbänk. Senare också sparris. Matvaror köpte vi per telefon hos Eklund och Andens fina speceriaffär på Drottninggatan och de levererades med hästskjuts, som kördes över åsen från Uppsala. Att ibland få åka med på hästskjutsen var roligt.

Övriga kommunikationer var hyrbil, droska, eller spårvagn. Den vita spårvagnen åkte vi med till skolan. Den gick från Graneberg till Svandammen och stannade vid Ultuna södra och norra. På 50- talet avslutades dessa turer med att den sista turen fick som ett första pris köras av en Ultunesare. Ångbåten, Ekoln II, kunde lägga till vid Ultuna brygga, Det var roligt när vi for ut med båten till vårt sommarställe Näset vid Skoklosterfjärden.

Väntan på båten, Ultuna brygga 1938.

LEKAR OCH BLOMMOR

På skärtorsdagen i påskveckan klädde vi ut oss till påskkärringar och sprang och kastade in påskkort till familjerna. Påskkorten ritade vi med enkla färgpennor, påskägg och påskris. Bengt, Olle Eklund och Tage Blixt smög efter med smällare. Det var i vårskymningen. Halloween och Alla hjärtans dag var helt okända begrepp för oss. Vi gick den ganska långa vägen och köpte påskliljor, 5 eller 7 stycken hos trädgårdsmästare Pettersson i Sunnersta. Sen satte vi dom i vas med nyutslaget björkris.

Det var roligt att plocka vilda blommor. Blåsippor längs östra kanten av åsen, vitsippor och liljekonvaljer uppe på åsen, gullvivor på Kaninholmen, som på riktigt heter Alholmen, och backsippor på Kullarna. Videung ovanför kärret. Alla dessa växtplatser finns ännu kvar, men faller alltmer i glömska, eftersom så få människor bor på Ultuna. Kärret är nu utdikad. Och så har det, med Lennart Hults försorg, blivit en fin damm söder om Onödan. Över Fyrisån var en viss stämning när vi kunde höra enkelbeckasin, storspov och vipor. Och över fälten drillade lärkorna.

UTBYTE

Man finner nu i efterhand att Ultuna var ett klassindelad samhälle, som fungerade tack vare ett utbyte av tjänster. Transporter och varuleveranser och rensning och renhållning ombesörjdes av Ultuna Egendom. Planteringar, rabatter, krattning sköttes av trädgården. Det samhället finns inte längre. Så kom också sotaren, som gärna ville bli uppmuntrad med en sup.

Personer som jag särskilt kommer ihåg är:

Professor Aron Westerlund, som åkte med sin trehjuling och hade långt skägg. Professor Herman Flodkvist, den artige och formella.

Professor Nannesson, som med familjen hade sommarställe i Haverdal och med vars flickor jag hade roligt med där.

Professor Per Svanberg, lång mörk och glad.

Professor Ivar Johansson, vänlig och mycket god vän med min Far.

Bibliotekarie var Per Hebbe. Hans hustru var Brita född Benedict och döttrar Caroline och Agneta. Deras sommarställe, Ekebo, nära vårt, gjorde att vi lekte och badade i deras fina lilla gula badhus.

Professor Gunnar Torstensson, som min moster Ellen var gift med. Mina kusiner är då Margareta, Gertrud, Nils Peter och Gunilla. Det var alltid så trevligt att hälsa på dem i den trivsamma röda villan, som de hade lyckan att få bo i efter vår morfar Kalle Wille Åderman. Gunnar Torstensson hade ett särskilt kamratligt förhållande till studenterna. De åkte till. ex.

långfärdsskridskor ute på Mälarens isar. Och de badade bastu och då gällde en speciell grov borste, som hade betydelse för att få ett visst 2 betyg.

Ellen med Margareta och Gertrud 1941.

Vi ska inte glömma Dr Anders Elofsson. Han var föreståndare för Svenska Vall och Mossföreningen. Av oss barn kallad Betsovall. Hans fru Käty var tyska. Olof och Marta var deras barn, men mer jämnåriga med vår Mor. De hade en stor respektingivande svart rottweiler. De bodde i det stora huset som också var institutionsbyggnad. Skogsforskning bedrivs där nu. Anders Elofsson var en betydande, imponerande man, som var en av de, som tillsammans med Karl W Ålderman bildade A & A.

Som medarbetare på Vall och Moss var konsulent Bror Wallin. Han var gift med min moster Märta och som mina kusiner då Göran och Lars, båda biologer.

Nedanför den skogsdungen, där Jyns Ultune säges ligga begravnen, finns sandkullar med så vackra backsippor. De finns ännu kvar men är nu fridlysta.

SVALÖVSFILIALEN PÅ ULTUNA

Min far Robert Torssell hade sin verksamhet med växtförädling i ganska primitiva arbetslokaler. Det byggdes därför nya institutionslokaler och bostad åt vår familj. Det var byggnadsfirman Anders Diös, som ansvarade för detta bygge. Det förlades i sydväst med skydd av Fågelbacken ute på slätten. För oss var det alldeles fantastiskt att få flytta in i så modernt hus. Elektrisk spis, rostfri diskbänk, kylskåp, fint badrum med badkar och WC. Och så gott det luktade nymålat. Tvättstuga i källaren med tvättmaskin med separat sköljkar och vridmaskin. Bengt och jag fick plantera var sitt vårdträd, två Ornäsbjörkar, som nu vuxit stora. För övrigt anlades en liten fin trädgård med fruktträd, buskar, och blommor.

Året var 1939 och andra världskriget började, och det blev de så kalla vintrarna med mycket snö. När vi skulle ta oss till spårvagnen för att åka till skolan i Uppsala, fick vi pulsa över fältet. Livet blev präglad av kriget. Då gällde ransoneringskort och mörkläggningskivor för fönstren. På stora landsvägen for de vita ambulanserna till Tyskland, ledda av Folke Bernadotte, för transport av skadade i kriget. Vinterkriget pågick i Finland. Sverige ville bidra med sin insats. Vi tog emot

finska barn. Och vi stickade till soldaterna. Tant Greta Sjögren, Kerstin, Mor, Bengt och jag bildade en liten klubb, F F F o e P. Det betydde fyra flitiga flickor och en pojke. Vi stickade varma raggsockor, knäskydd, muddar, halsdukar och hjälmar. Vi festade då till det med lite gott kaffebröd och hade lite mysigt.

Svalövsfilialen i snö och kyla under krigsåren.

Vi hade en kär hund, en airedaleterrier, som vi skojade mycket med. Han följde med oss till spårvagnen på morgnarna. Sedan fortsatte han sin promenad till familjen Sjögren, som hade en liten colliehund. De träffades och utbytte en liten puss genom verandarutan. Sedan gick Lurven, som han hette, den långa stora vägen hem. Då visste han att det vankades mjölk.

Familjen Torssell med hunden Lurven 1943.

På andra sidan stora vägen anlades Genetiska Institutionen. Där var professor Göte Turesson chef. Som medarbetare hade han James Mac Key och Hedda Nordenskiöld. Den vackert anlagda trädgården är idag omtalad i samband med den hotfulla nybyggnaden på den goda jordbruksmarken.

År 1944 var vår fina tid på Ultuna slut. Vår far fick en befattning som sekreterare i Kungliga Skogs och Lantbruksakademien. Och vi flyttade till Stockholm. Efterträdare till honom på Svalövsfilialen blev Erik Åkerberg. Nu bor familjen Tomas och Ingrid Rydberg där och tycks uppskatta stället.

Tiden har gått. Bengt och jag kan blicka tillbaka på ett långt liv. Vi är tacksamma för vår trygga, friska och privilegierade barndom.

Ultuna damklubb lever vidare med trevliga aktiviteter. Den sattes igång med unga krafter. Medelåldern på damerna har höjts, men vitaliteten finns kvar. Det sociala trevliga livet och gemenskapen gör att den har sin betydelse och fortsätter sin verksamhet. Och den minner om DEN GAMLA GODA TIDEN.

Maria Secher och Arne Secher 2003.

Uppsala, vintern 2017-2018.

Maria Secher

Intervjuer med vardera Bengt Torssell och Maria Secher, född Torssell, finns i arkivet på SLU, Ultuna. Där finns även detta dokument.